

Lertäkt i Vittinge

En skadad fornlämning

Särskild utredning

Ösby 4:5 och 4:13
Vittinge socken
Uppland

Jan Äblström

Innehållsförteckning

Inledning	1
Målsättning och metod	2
Utredningsresultat.....	2
Utvärdering och rekommendation.....	3
Referenser	5
Tekniska och administrativa uppgifter.....	5
Figurer	6

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2007.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-85741-34-2

Västerås 2007

Inledning

Vittinge Tegelbruk önskar utföra lertäkt inom fastigheterna Ösby 4:5 och 4:13 som ligger väster om Vittinge samhälle. Eftersom det bedömdes kunna finnas fornlämning i form av förhistoriska boplatzlämningar som inte är synliga i markytan inom markområdet ansåg *Länsstyrelsen i Uppsala län* att det fordras en arkeologisk utredning. Länsstyrelsen utsåg därför, genom direktval, *Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen* (KM) som utförare av en arkeologisk särskild utredning. KM upprättade en undersökningsplan vilken inkom till länsstyrelsen 2007-04-18 varefter beslut fattades (Lst dnr 431-3103-07, daterat 2007-05-02). *Vittinge Tegelbruk* bekostade utredningen och fältarbetet utfördes under en solig majdag. Jan Ählström ansvarade för fältarbetet och rapporten.

Det 34 000 m² stora utredningsområdet ligger på den östra sidan av en uppodlad dalgång på nivåer mellan 55 och 60 möh, de lägsta nivåerna finns i områdets västra del. Öster om utredningsområdet är marken skogbevuxen med höglänta partier. Området sluttar i västlig riktning från skogsmarken ner mot dalgångens botten. I utredningsområdets nordöstra och sydöstra del förekommer det några flacka partier, däremellan i områdets centrala del är en större svacka belägen. Merparten av området utgörs av åker som vid tidpunkten för sökschaktningen var bevuxen med späd gröda utom i den nordligaste tredjedelen där det växte vall.

Foto 1. Vy mot utredningsområdet från västra sidan av dalgången, från Hanbo. Utredningsområdet motsvarar det gröna markområdet bitom skogen. I bildens mitt anas spår efter tidigare lertäkter. Foto J. Ählström.

I Vittinge socken förekommer en stor mängd lösfynd av stenålderskaraktär. Tre av fyndplatserna återfinns några hundra meter sydväst om utredningsområdet, vid Gillberga. I övrigt dominerar fornlämningsbilderna i utredningsområdets närhet av sentida lämningar så som milstenar (RAÄ 121), tjärdalar (RAÄ 130, 283) och husgrunder (RAÄ 285).

Området väster om Vittinge samhälle har upprepade gånger varit föremål för arkeologiska utredningar och undersökningar inför planerad lertäkt. Arbetet har utförts av UV Uppsala, Västmanlands läns museum och KM. Resultaten har överlag

varit skrala. Endast i området runt Vargbacken, ett gott stycke nordväst om föreliggande utredningsområde, har påtagliga boplatzlämningar påträffats. Delar av dessa lämningar har undersökts och via ¹⁴C-analys preliminärdaterats till folkvandringstid (Karlenby 1994; Schmidt Wikborg 2000).

På ytterligare några platser har det påträffats vaga lämningar. Det har rört sig om enstaka mörkfärgningar med inslag av kol och bränd lera vilka inte har bedömts utgöra fornlämningar. På två platser har dock vaga lämningar, i form av kulturlager samt i form av bottnar efter härdar, registrerats som fornlämning. En av dem ligger strax väster om utredningsområdet (RAÄ 295). Fornlämningarna indikerar troligtvis läget för en järnåldersboplatz (Ählström 2006).

Målsättning och metod

Utredningen syftade till att undersöka om det inom markområdet finns fornlämning som inte är synlig i markytan och som därmed är okänd.

Metoden bestod i grävande av sökschakt med grävmaskin. Schakten grävdes en skopbredd breda (ca 1,6 meter) och ner till det djup där en antingen kulturpåverkad eller orörd nivå påträffades.

Schakten och de påträffade fornlämningarna dokumenterades på en handritad schaktplan i skala 1:1000. Schakten och fornlämningarna beskrevs. Det togs digitala översiktsfotografier.

På grund av markens sluttande karaktär är de topografiska förutsättningarna för förhistoriska boplatzlämningar inte de bästa. De flacka partierna bedömdes som bra topografiska lägen och sökschakten kom därmed att grävas inom dessa. Ytorna där schakten grävdes benämns *Yta A-D*.

Utredningsresultat

Yta A

Ytan är flack och platåliknande, marken runt den sluttar i västlig och nordlig riktning. Åt öster, in i skogen, fortsätter den flacka marken. Det grävdes två schakt om 19 löpmeter (se figur 2). Schakten grävdes genom matjord och ploglager till 0,3 meters djup där orörd lera vidtog. Schakten var stenfria. Det framkom inte någon fornlämningsindikation.

Yta B

Denna yta utgörs av en platå som på den västra och norra sidan omges av sluttande mark. Här grävdes 8 schakt om 44 löpmeter (se figur 2). Schakten grävdes också här 0,3 meter djupa, genom matjord och ploglager, ner till stenfri, orörd lera. Det påträffades inte någon fornlämningsindikation.

Yta C

Från skogen sträcker sig en svag höjdrygg i västlig riktning. Höjdryggen avslutas i väster med en markerad höjd. Från höjdryggen sluttar marken åt väster och mot svackan i söder samt svagt mot norr. Här grävdes 6 schakt om 36 löpmeter (se figur 2). Schakten grävdes 0,2-0,3 meter djupa genom matjord och ploglager. Närmast skogen gick berget i dagen och på höjden i väster förekom det en hel del sten i schakten. I övrigt vidtog orörd lera under matjord och ploglager. Det förekom inte någon fornlämningsindikation.

Foto 2. Vy från yta B mot yta C och D. Foto J Åblström.

Yta D

Denna yta ligger i den sydvästra delen av ett större flackt område som fortsätter utanför utredningsområdet i norr och öster. Marken sluttar mot väster och svagt mot söder. Det grävdes 13 schakt om 84 löpmeter och det påträffades fornlämning i fyra av dem (schakt 1-4 på figur 2). Schakten grävdes 0,3 meter djupa genom matjord och ploglager ner till orörd lera. I ploglagret förekom lite bränd lera och kol.

I schakt 1 förekom en rund och 0,5 meter stor rödbränd yta med inslag av kol. I schakt 2 framkom en 0,5x0,2 meter stor, oval, rödbränd yta med inslag av kol. I schakt 3 framkom två runda rödbrända ytor med inslag av kol, 0,4 meter stor respektive 0,3x0,2 meter stor. I schakt 4 framkom det en oval rödbränd yta med inslag av kol, 0,4x0,2 meter stor. De rödbrända ytorna var ytliga och utgör troliga härdrester.

Utvärdering och rekommendation

Inom *Yta A*, *B* och *C* förekom det inte någon fornlämningsindikation.

Den fornlämning som framkom inom *Yta D* utgjordes av ytliga rödbrända anläggningar. Denna typ av anläggning utgör troligtvis bottnarna efter ytanlagda härdar där hettan från elden har färgat den underliggande marken röd. Liknande anläggningar påträffas ofta i boplatskontext, inte sällan i anslutning till hus (Hallgren

2004, Ählström 2004). Av anläggningsförekomsten att döma torde *Yta D* hysa en avsidens belägen del av en eventuell boplats, kanske ett perifert härdområde. Platsen skall därför ses som en indikation på att det kan finnas en boplats i omgivningarna, förslagsvis i nordlig och/eller östlig riktning. Alternativet är att det rör sig om en avsidens belägen solitär aktivitetsyta där härdens betydelse har varit central. Sådana platser har uppmärksammats på senare tid och tolkningarna varierar, t ex föreslås rituell matlagning, skinnberedning och knutpunkter i extensiv betesdrift (Ählström ms).

De fornlämningar och indikationer som framkommit vid de tidigare genomförda utredningarna har också påträffats i skogsnära och mer höglänt mark. Indikationerna har således inte förekommit i dalgångarnas ofta flacka och vidsträckta sluttningar. Om det finns förhistoriska boplatser i området torde de stå att finna i de mer höglänta, nu skogbevuxna, delarna av landskapet.

De rödbrända ytorna tolkas som fornlämning. Fornlämningen är dock förstörd och den är till omfattningen begränsad. Av den anledningen anser KM att det inte behövs ytterligare antikvariska åtgärder inför lertäkten inom det utredda området. Om det blir aktuellt med exploatering av ytorna norr och öster om fornlämningsindikationen anser KM att det behövs arkeologisk utredning med anledning av den nu indikerade fornlämningen. Det är dock länsstyrelsen som äger beslutet i frågan.

Referenser

Uppgifter ur Fornminnesregistret (FMIS)

Hallgren, A-L. 2004. *En folkevandringstida gård invid Hedströmmen. Väg 250 Lokal 6. Arkeologisk undersökning. RAÄ 262, Torp 1:17, Torp 1:18, Kolsva socken, Västmanland.* Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen RapportA 2004:A2. Västerås.

Karlenby, L. 1994. *Arkeologisk undersökning. RAÄ 134, Gillberga 2:3. Heby kommun, Uppland. Gillberga.* UV Uppsala Rapport 1994:16. Uppsala.

Schmidt Wikborg, E. 2000. *Vargbacken. Förhistorisk boplatz. Arkeologisk utredning. RAÄ 251. Gillberga 2:3. Vittinge socken, Västmanlands län, Uppland.* Västmanlands läns museum Rapport 2000:02. Västerås.

Ählström J. 2004. *Brottberga Hage. Boplatzlämningar från bronsålder och äldre järnålder. Särskild undersökning. RAÄ 639:3 och 1039, Brottberga 6:3 och 6:25, Skerike socken, Västmanmland.* Västmanlands läns museum, Kulturmiljöavdelningen RapportA 2004:A4. Västerås.

Ählström, J. 2006. *Lertäkt i Gillberga. Särskild utredning, RAÄ 123, 124 och 199, Gillberga 1:35, Vittinge socken, Uppland.* Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2006:39. Västerås

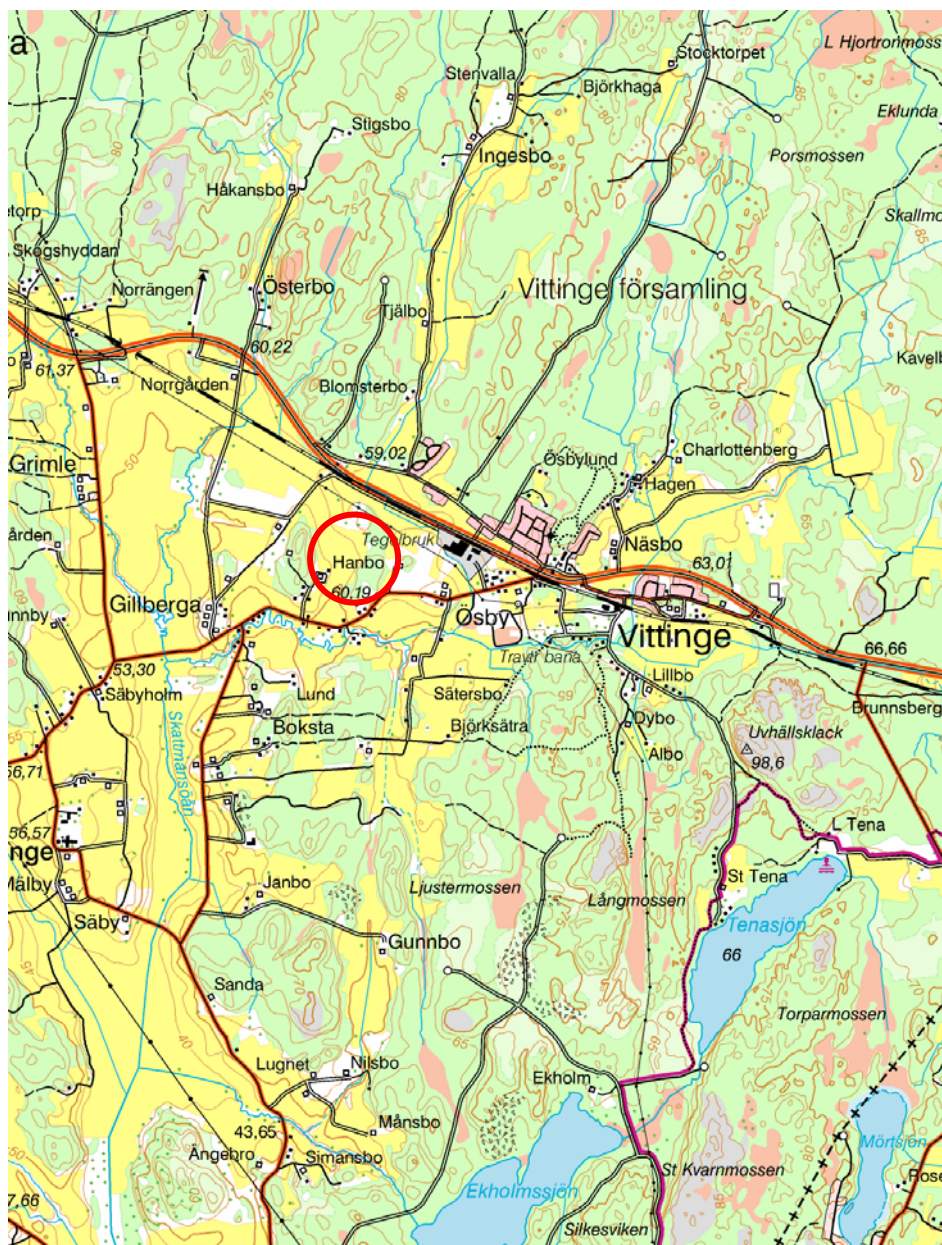
Ählström, J. MS. *E18, sträckan Västjädra-Västerås. Några småskaliga lämningar från äldre järnålder och sen tid. Särskild undersökning. RAÄ 271,408, 650, 695, 696 och 1088, Östjädra 2:23 mfl, Dingtuna och Lundby socken, Västmanland.* Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.

Tekniska och administrativa uppgifter

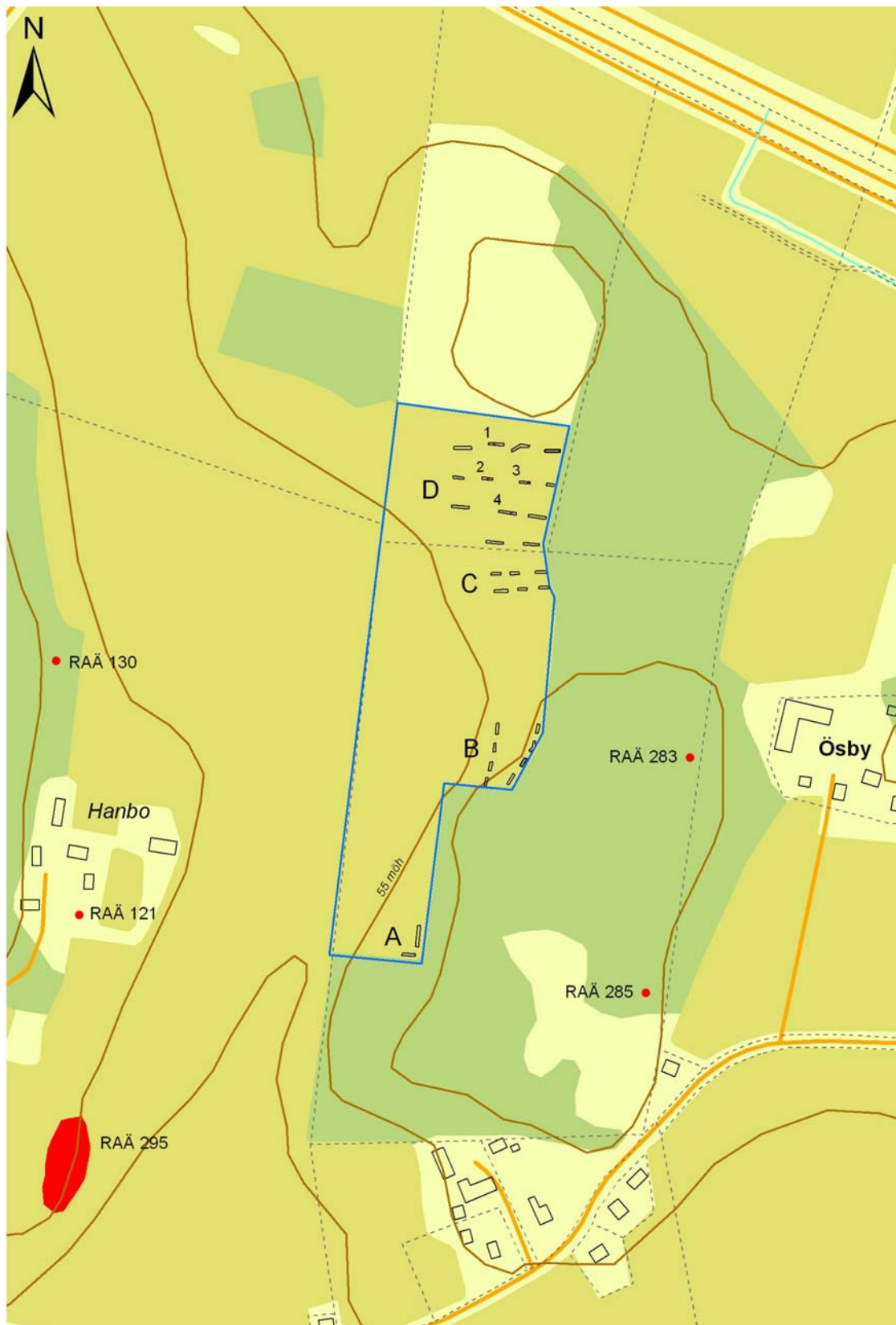
KM dnr:	07028
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-3103-07, 2007-05-02
Undersökningsperiod:	2007-05-24
Arkeologtimmar:	8 timmar
Maskintimmar:	8 timmar
Exploateringsyta:	34 000 m ²
Personal:	Jan Ählström
Belägenhet:	Ösby 4:5 och 4:13
Ekonomisk karta:	11H 8d
Koordinatsystem:	Rh 90
Koordinater:	X6643330 Y1568757
Höjdsystem:	Höjdmätning gjordes inte
Inmättningsmetod:	Manuell, digitalisering
Dokumentationshandlingar:	Förvaras hos KM
Fynd:	-

Figurer

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

Figur 1. Utredningsområdets läge markerat med en ring. Utdrag ur Gröna kartan, blad Enköping 11H NV. Skala 1:50 000.

Figur 2. Schaktplan (anläggningarna anas som röda punkter) med de närmast belägna fornlämningarna markerade. Utdrag ur fastighetskartan, blad 11H 8d. Skala 1:4000